

Војна сарадња Француске и Србије

ОД МОНДЕНА ДО МИСТРАЛА

Пише Александра КОЛАКОВИЋ

Приликом недавне званичне посете Србији Емануела Макрона, председника Републике Француске, обновљено је сећање на старо савезништво – „братство по оружју” из доба Великог рата (1914–1918). Поред посете Гробљу ослободилаца Београда и одавању почаста на гробу Милунке Савић, као и емотивног говора поред Споменика захвалности Француској, у значајном делу на српском језику, потписани су и званични билатерални споразуми између две државе који обухватају и војну сарадњу. „Мистрал” је постала једна од најчешће помињаних речи у медијима и указивало се да је ово наставак давно прекинуте сарадње. Само су се историчари и понеки заљубљеник у историју сетили да је војна сарадња две државе започела доласком Иполита Мондена (Hippolyte Mondain) у Кнежевину Србију још средином 19. века. Не можемо са сигурношћу знати како је Монден, након што се вратио у Париз, очекивао да ће се развијати даља војна сарадња, али је важно указати на њену улогу у 180. година дугој историји дипломатских односа Француске и Србије.

ПРВИ МИНИСТАР ВОЈНИ

У време Кримског рата Француска је први пут показала војно интересовање за Кнежевину Србију. Први руководилац Тополивнице у Крагујевцу, 1851. године, био је Шарл Лубри, а по-

том је у мисију, по налогу француске владе, у Србију дошао и Иполит Монден, инжењерски капетан француске армије. Током првог боравка (1853–1855) Монден је у антируској перспективи испитивао војне способности Србије, начинио војнотопографски опис и процену да би народна војска могла да окупи око 100.000. људи. Након ове мисије помагао је српској влади око школовања војних питомаца у Француској. Током друге мисије (1861–1865), по позиву кнеза Михаила Обреновића, Монден је са чином пуковника 1862. године постављен на положај првог министра војске Србије. Извршио је реорганизацију војске по француском узору, донео више прописа о устројству стајаће војске и регрутацији, основао фонд за пензионисане официре и војнике и остварио напредак у производњи наоружања. У руковођењу српским министарством војске помагао му је Миливоје Петровић Блазнавац, ученик Артиљеријске школе у Мецу, који ће га и наследити на месту министра војног. У овом периоду Француску и Србију повезивало је школовање најугледнијих личности у француским војним школама. Петар Карађорђевић школовао се на Сен Сиру (Saint-Cyr), а као француски официр учествовао је у француско-пруском рату (1870/71), као и Милутин Гарашанин, син Илије Гарашанина, ученик париске Политехнике и Артиљеријске школе у Мецу.

У време владавине краља Милана Обреновића српски официри школовани су у L'École polytechnique (Поли-

Током првог боравка (1853–1855) Монден је у антируској перспективи испитивао војне способности Србије, начинио војнотопографски опис и процену да би народна војска могла да окупи око 100.000. људи. Након ове мисије помагао је српској влади око школовања војних питомаца у Француској.

техничка школа) и L'École d'application de l'Artillerie et du genie (Школа за примењену артиљерију и инжињерство). У Фотенблоу су школовани Ђорђе Марковић, Боривоје Нешић, Данило Калафатовић и Љубиша Љубишић, док је Александар Ђурић похађао Сен Сир (1898). Поред тога, јула 1897. године окончани су преговори о набавци опсадних топова у Француској и поручене репетирке. Са променом ди-

настије у Србији (1903) повећава се бројност стажирања српских официра у француским војним јединицама. Планирано је да у току 1907. године официр Владимир Дероко посети барутану крај Париза, у Рипоу крај Тура и Сен Медару крај Бордоа, а 1908. године да официр Миодраг Васић обиђе француска пиротехничка постројења. Упоредо са школовањем настојало се и да се дође до набавке наоружања у

Француској. Од 1885. до 1908. године у Француској су извршене три велике набавке топова (1885, 1899, 1908), које су имале политичку тежину. Маја 1904. године српска влада, предвођена радикалима, настојала је да добије зајам од 30 милиона франака, а у Београд су стигле понуде од „Шнедеа” из Крезои и „Крупа”. Новим зајмом српска влада, на инсистирање Француске, обавезала се да ће поруцбине изврши-

ти само у Француској. У мају 1905. године закључен је споразум српске владе са француско-немачком групацијом, по коме је топове требало да испоручи француска индустрија, „Круп” делове за артиљерију, а аустријска индустрија пушке. У Србији је дошло до жестоких политичких расправа, које су резултирале сменама влада и неизвесношћу око закључивања зајма. Јануара 1906. године отказан је зајам у Бечу, а српска набавка топова у Француској, тзв. „топовско питање”, довела је до почетка Царинског рата између Србије и Аустроугарске. Након Анексионе кризе (1908/9) Милован Миловановић је у новембру 1909. године потписао Уговор о зајму, а користећи аргумент могућег кашњења у испоруци није желео да врши војне поручбине код Немаца, иако су цене „Крупа” биле ниже од „Шнедеа”. Поред поменутог, Француска је утицала и на основе ваздухопловства у Србији. Три официра и три подофицира су 1912. године отишли на школовање у пилотске школе „Блерио” и „Фарман”, а као најбољи у класи био је артиљеријски наредник Михаило Петровић. Упоредо, било је одређено 500.000 српских динара у злату за куповину осам авиона и ваздухопловне опреме у Француској. Овим је учвршћено војно везивање Србије за Француску пред Велики рат.

ФРАНЦУСКА ВОЈНА МИСИЈА

Ограничени обимом једног чланка нећемо улазити у детаље заједничког искуства Француске и Србије у светским ратовима. Ипак ћемо поменути, због значаја и позивања на савезништво из Великог рата, да је поред финансијских позајмица и слања ратног материјала од првих дана рата, француска влада почетком 1915. године послала у Србију и војну мисију (око 1.200 артиљераца, авијатичара, поморске пешадије, телеграфиста, техничке службе и возача). Француска војна мисија учествовала је у одбрани Београда (октобар 1915): француска артиљерија била је на брду близу Београда, морнарица под вођством капетана фре-

Монген је са чином њуковника 1862. године њосћављен на њоложај њрвој министњра војске Србије. Извршио је реорњанизацију војске њо француском узору, донео више њройиса о усћројсћиву сћајање војске и рејрућњацији, основао фонд за њензионисане официре и војнике и осћварио најредњак у њроизводњњ наоружања.

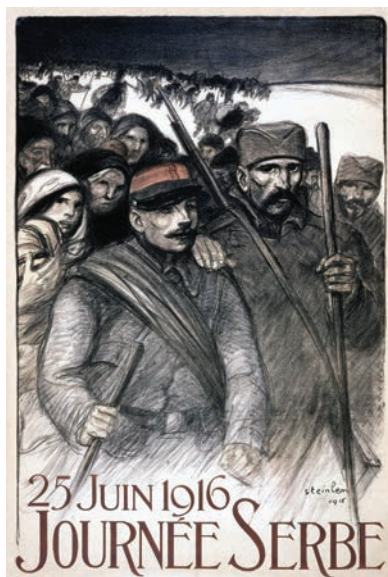

гате Пикоа борила се против аустроугарских ратних бродова на Дунаву, а ескадрила француских авијатичара под командом капетана Витроа авионима „фарман” упадала је на аустроугарску територију. Након повлачења и преласка српске војске преко Албаније, са којом су били и Французи, Француска је спасавала српску војску кроз мисију генерала Пијарона д’Мондезира, а потом организовала опоравак на Крфу. Најславније странице француско-српске војне историје исписане су на Солунском фронту и остале у сећању како српских војника, тако и француских, предвођених маршалом Франше д’Епереом. Француска и Србија су у време Великог рата достигле врхунац у својим дипломатским односима, што се одразило и на војну сарадњу.

У Краљевини Срба Хрвата и Словенаца (Краљевини Југославији) био је приметан преовлађујући политички, економски и културни утицај Француске. То се одражавало и на војну сарадњу која је баштинила традицију заједничког ратовања. Официри краљевске војске су одлично говорили француски језик, користили су француску војну литературу и опрему. Како је највећи број топова био производње „Крезо” и типа 75, официрски кор се посебно интересовао за нова француска правила пешадије и развој француске артиљерије. Трећа армија, која се налазила у Јужној Србији (Македонији), била је комплетно опремљена француском војном опремом, а официри су одлазили на школовање и усавршавање на француске војне школе. У новој држави усваја се и „модернији” француски приступ војној доктрини (значајна улога пешадије и артиљерије), а посебно се ваздухопловство на основу традиције, ратног плена и набавки развијало по француском моделу. Виша техничка ваздухопловна школа у Паризу била је место где се највећи број пилота и инжењера школовао и усавршавао. До 1932. године у састав ваздухопловства ушло је 1.190 француских или лиценцирано произведених авиона, а у наредним годинама престало

је учешће Француске у снабдевању ваздухопловства новим типовима авиона, односно само су два авиона („потез” 650) набављена у Француској.

У првим годинама након рата Краљевина је настојала да кроз добијање француских зајмова ојача наоружање, али је због слабости француског капитала, јачања немачког економског утицаја и међународних односа долазило до проблема током читавог међуратног периода. У септембру 1921. године маршал Франше д'Епере, након што је свечано уручио Београду орден Легије части, посетио је стару фабрику оружја у Крагујевцу, чиме се започело са планом оснивања француско-српске фабрике оружја. До реализовања идеје није дошло, а додатно су и ратни дугови нарушавали односе две земље, а тиме и војну сарадњу. Ипак, 1922. године вршене су заједничке процене евентуалне сарадње две државе у случају рата због ревизионистичких тежњи Мађарске и Бугарске, које би подржала Немачка. Француске дипломате биле су забринуте због присуства немачке индустрије и капитала у Краљевини и с циљем учвршћивања веза Француске и земаља Мале Антанте организовале су бројне мисије, као што је мисија генерала Анрија Л'Рона 1923. године. Француска обавештајна активност у Краљевини СХС (Југославији) имала је у основи сарадњу француске и српске војске. У децембру 1924. године почела је са радом телеграфска станица у Раковици, под контролом Француског радиодифузног друштва. Француско министарство рата имало је програм „увођења француске војне индустрије” у Краљевину, који је подразумевао производњу наоружања, барута, експлозива, авиона и аутомобила. Француско предузеће „Air Liquide”, заједно са швајцарским „Dornach”, водило је 1926. године преговоре ради добијања монопола за производњу и продају експлозива, хемијских производа, ловачке муниције и метака за револвере. Настојало се да француски капитал продре и куповином електротехничке индустрије у Далмацији, већинским вла-

Године 1922. вршене су заједничке процене евентуалне сарадње две државе у случају рата збој ревизионистичких тежњи Мађарске и Бујарске, које би подржала Немачка. Француске дипломате биле су забринуте збој присуства немачке индустрије и капитала у Краљевини и с циљем учвршћивања веза Француске и земаља Мале Антанте организовале су бројне мисије, као што је мисија генерала Анрија Л'Рона 1923. године.

сништвом у фабрикама у Раковици, које су производиле ваздухопловне моторе Jupiter-Gnome и власништвом над рудницама у Бору, који је био од значаја за модерну војну индустрију.

СПОРАЗУМ О ПРИЈАТЕЉСТВУ

Споразум о пријатељству две земље (1927) подразумевао је и војни протокол. Од 1928. године почели су да стижу француски инструктори-стажери са задатком да обуче војску Краљевине у коришћењу прислушних гономиетара, артиљеријском гађању и контроли гађања у сарадњи са авијацијом. Француска је, посебно посредством некадашњег француског ђака генерала Данила Калафатовића, била заинтересована за стварање морнарице Краљевине СХС и утицала је на обликовање програма морнарице. Ипак, са поруџбинама у Француској и даље је било проблема. Жорж Лег, француски министар морнарице, разговарао је марта 1926. са представницима француских бродоградилшта о изградњи војних пловила за Краљевину, а наредне 1927. године пет француских фирми послало је понуде за изградњу подморница. Ипак, британске понуде су биле повољније. Само су из „Бродоградилшта Лоаре” наручне две подморнице и покретала су се питања других поруџбина: противторпедног брода и брзих извиђачких бродова. Томе треба додати и да је прва посета француске морнарице водама Јадрана била тек 1929. године, како се не би погоршавали италијанско-југословенски односи. Нови долазак француских официра-инструктора покренут је у четвртој деценији 20. века, када је и појачана сарадња и на усавршавању војних кадрова у Француској. Фаворизовање француске војне доктрине вршило се тако што су свршени слушаоци Високе ратне школе у Паризу примани директно за приправнике друге године за генералштабну струку. У предвечерје Другог светског рата француски утицај је био снажан у свим сегментима, па и војном, али је рат донео и нове изазове у француско-српској сарадњи и ди-

Француски и српски официри испред авиона „Њепор“, село Вербени, Солунски фронт, 1917.

пломатским односима, посебно у сложеном односу који је проистакао из постојања четничког покрета Драже Михаиловића и учешћа Југословена у француском покрету отпора, као и промени система 1945. године.

ХЛАДНОРАТОВСКИ ИЗАЗОВИ

Политички раскид са Совјетским Савезом 1948. године, поред проблема Југословенске армије која је скоро у целости била зависна од совјетских испорука, као и касније отварање ка Западу, омогућили су и војну сарадњу са другим државама, пре свега са САД, као и са Француском. Иако је било колебања са обе стране, на Западу је преовладало мишљење о корисности војне сарадње са Југославијом. Ипак, на том путу стајале су бројне препреке и хладноратовски изазови. Педесете године 20. века обележили су интензивни савезнички односи са НАТО. После 1948. године Југославија је сарађивала са савезницима из светских ратова (Француска, САД и Велика Британија) кроз заједничко војно планирање и програм војне помоћи. Већ маја 1949. године југословенски званичници предали су Француској

нарудбеницу за 35 различитих војних артикала: 10 млазних авиона SO-6000 и 100 мотора HS-12. Том приликом југословенска страна позивала се и на предратне везе југословенских (српских) и француских ваздухопловаца. Како се две стране нису могле договорити око плаћања и укључивања накнаде за национализовану имовину, ови преговори су пропали. Ипак, потписивање Споразума о војној помоћи (Military Assistance Pact) између ФНРЈ и САД укључило је ФНРЈ у Програм помоћи за заједничку одбрану, на основу кога је помоћ требало да стиже не само из САД, већ и Велике Британије и Француске. На основу тог Споразума у септембру 1953. године из Француске је стигло 25 авиона F-47D Tanderbolt, које су југословенски авијатичари прозвали *французи*. Прво су коришћени у тренажне сврхе, а потом су на ове авионе монтирани митраљеви. Исте године Југославија је била заинтересована и за набавку авиона за ноћне и сложене метеослове, а у склопу тога помињан је и француски Mister IV. У овом периоду извођене су и обуке за припаднике југословенске војске у америчкој бази Шомон у Француској, а југословенска

страна је код западних сила настојала да добије и лиценцу за производњу млазних авиона. Средином 1955. године у Француску је упућен пуковник Лолић ради куповине лиценце за авион Mister. У овом периоду у Француској је набављана и опрема за испитивање у лету, као на пример први фото-регистратор типа A20 од фирме SFIM, која ће и након овог периода бити главни снабдевач опремом.

Након посете Хрушчова Београду 1955. године, у зениту хладног рата, Југославија се опет окретала војно-економском приближавању Истоку. Ипак, кроз Off shore програм, који је био део MДАР програма, у Француској је набављен патролни брод класе Le Fougeaux, који је ушао у састав 38. дивизиона патролних бродова 1956. године. Недуго потом, 1957/58. године, отказана је војна помоћ са Запада, а од 1960/61. године започели су преговори са СССР-ом о војним набавкама. Прилике за нову сарадњу са Француском стекле су се тек након напада армија Варшавског пакта, предвођених СССР-ом, на Чехословачку, августа 1968. године. Овај догађај изазвао је безбедносну забринутост у СФРЈ и утицао је на војну сарадњу, али су

Фото: Даримир Банда

Представници Института за високе студије НО Републике Француске у касарни „Јаково“

ипак настављене набавке у СССР-у и државама источног лагера, мада су се разматрале и перспективе преоружања и понуде са Запада. Управа оклопних јединица добила је тада понуду за куповину оклопних транспортера фирме „Хочкис“ из Француске, која међутим није ни разматрана јер је закључено да је достављена без детаљних података. Простор за наставак француско-југословенске сарадње створио се 1. октобра 1971. године. Тада је СФРЈ купила лиценцу модерног лаког хеликоптера SA-341 „газела“ од француске фирме „Aerospacial“. Реч је о делимичној лиценци са кооперацијом с циљем избегавања кашњења, а по договору предузеће „Соко“ требало је да производи поједине делове за поменути француску фирму. Све до 1979. године, када су се појавиле прве „газеле“ лицендне производње, користили су се само они француске производње. У периоду од 1975. до 1979. године набављене су брзе филмске камере (испитно-мерна опрема) француског произвођача „AIR OCEANIA“, док је „SIDETEL“ извршио модернизацију предратних немачких кинотеодолита уградњом филмских камера на три мерне станице. Потом је

тек у предвечерје распада СФРЈ, 1985. године, извршена и војна набавка на Западу, а поред британских касетних бомби и америчких набављене су и француске бомбе Durandal. У периоду СФРЈ, поред СССР-а, било је школовања и усавршавања војног и техничког кадра у Француској, у школи L'EPNER (капетан прве класе дипл. инг. Владимир Милошевић и пилот капетан прве класе Мирко Анжел на једногодишњем специјалистичком усавршавању за испитивање авиона у лету) и обуке за мерну опрему и вођену ракету В-3. Такође, 1987. године било је и предлога да се у Југославији оснује школа за опитне пилоте и инжењере летаче по угледу на L'EPNER.

НОВО ПОГЛАВЉЕ

Након ратова деведесетих година 20. века и НАТО агресије 1999. године, када су француско-српски дипломатски односи ушли у лошу фазу, било је потребно више од три деценије да се поново покрене питање унапређења билатералних односа Француске и Србије. То се одразило и на војнотехничку сарадњу две државе. У оквиру посете француског председника Емануе-

ла Макрона Републици Србији 15. јула 2019. године потписано је пет споразума у области наоружања и војне опреме. Ти споразуми не односе се само на наруџбенице за набавку ПВО система „мистрал 3“ и заједничку интеграцију истог на систем „пасарс“, што је најчешће помињано у јавности, већ обухватају: Технички споразум између Министарства одбране Републике Србије и Министарства одбране Републике Француске у вези са набавком ПВО система кратког домета од компаније MBDA, Меморандум о разумевању између Министарства одбране Републике Србије и компаније „Талес“, Меморандум о разумевању између Министарства одбране Републике Србије и компаније „Сафран“ и Меморандум о разумевању између привредног друштва „Прва Петолетка – Наменска“ Трстеник и компаније „Иксблу“. Ови споразуми су најва једног новог поглавља сарадње у области одбране и безбедности Француске и Србије, а време ће показати да ли ће утицај куповине „мистрала“ и примене поменутих споразума по свом обиму бити сличан утицају Мондена на развој сектора војске, одбране и безбедности Србије.!